

Dopis č. 4 (61)

Praha, 10. 4. 1980

Milý příteli,

samozřejmě Tě srdečně zvu jak na zahajovací přednášku, tak na všechny následující večery (budou-li následovat, což nezávisí jenom na mně) v sérii výkladů a po nich následujících rozhovorů o „filosofii pro naši dobu“. V Tvém případě nejsem vůbec na rozpacích, protože náležíš také k těm mladým lidem, kteří nemají co ztratit, neboť vedle jiných jsi také Ty byl zbaven práva pokračovat ve studiu (na počátku druhého roku, což je zvláště pozoruhodné, neboť jsi uzavřel druhý semestr se všemi náležitostmi). Snad je pochopitelné, když v jiných případech trochu váhám a když zejména vysokoškolské studenty varuji před účastí, neboť opravdu nevíme, jak se celá věc vyvine.

Jak je dobře známo, setkal se náš projekt z pozdního léta 1977 s vážným neúspěchem. Náš plán vycházel z toho, že je mnoho mladých talentovaných lidí, kteří se v důsledku antiselekce buď vůbec na vysoké školy nedostanou, anebo jsou brzo po přijetí pod nejrůznějšími záminkami či dokonce beze všeho předstírání z politických a názorových důvodů vyloučeni. Protože na druhé straně existují desítky a stovky vysokoškolských učitelů (profesorů, docentů, asistentů), kteří byli zbaveni možnosti vyučovat hned na počátku tzv. normalizačního procesu, jde nyní jen o to, dát příslušné učitele dohromady se zájemci z řad potenciálních studentů. Vyskytly se brzo na počátku honosné názvy jako „Patočková akademie“, „alternativní univerzita“ nebo dokonce „antiuniverzita“ (což byl zvláště nešťastný název), ale nic z toho se nevžilo z prostého důvodu, že se práce pořádně nerozjela. V Praze zahájil přednášky jenom prof. Milan Machovec; když Bezpečnost několikrát rozehnala účastníky nebo je zadržela a odvezla k výslechu, když byl několikrát vyslýchán i prof. Machovec a když se zdálo, že zamýšlená studijní práce prostě nebude moci být realizována, přestali se mladí lidé v bytě prof. Machovce scházet. A tu se práce chopil dr. Julius Tomin, Machovcův žák a přítel, a s nasazením všech sil v ní pokračoval. Pracovníci Bezpečnosti se pokoušeli i v jeho případě všechno znemožnit, ale houževnatost, neohroženost a vynalézavost Tominova způsobila, že situace se proměnila. Velkou zásluhu na tom ovšem mají také ti z mladých lidí, kteří vytrvali a nepřestali se práce zúčastňovat. Tlak Bezpečnosti po čase povolil a přednášky dr. Tomina mohly téměř bez překážek pokračovat až do loňského podzimu, tedy asi půl druhého roku.

Seminář dr. Tomina však byl, bohužel, jediný svého druhu. V Praze existovalo ovšem již od začátku sedmdesátých let (nechceme-li jít ještě dále do minulosti) nemálo studijních, diskusních a přednáškových kroužků – a jejich práce pochopitelně pokračovala i po vzniku Charty 77 a paralelně s prací dr. Tomina. Ale byly a jsou to pracovní kroužky tiché až utajované, střežící se jakkoliv upozornit na svou existenci. V sedmdesátých letech jsem sám vedl několik takových pracovních kroužků a dalších jsem se zúčastňoval. Víím, jak tato činnost byla přes veškerou nenápadnost předmětem zájmu a také různého druhu tlaků Bezpečnosti. Ještě v roce 1976 vyzývali pracovníci Bezpečnosti při výslechovém rozhovoru mou ženu, aby mi tuto aktivitu rozmluvila a aby mne přesvědčila, že je v mém zájmu, abych s ní přestal. Zvláště se zmiňovali o jednom kroužku, jehož se zúčastňovali studenti bohosloví; pracovníci Bezpečnosti uváděli, že se touto svou činností dostávám do rozporu z § 178 trest. zák. o „maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi“. To sice umožnilo mé ženě, aby nadále

jako má manželka odmítala v této věci jakoukoli výpověď, ale přesto šlo o falešný výklad zákona a o porušení zákona ze strany veřejného činitele. Od začátku roku 1977 měla Bezpečnost nové starosti a podobné soukromé kroužky a přednášky nechávala na pokoji. Proti prof. Machovci a dr. Tominovi začala zasahovat, protože šlo o plně zveřejňovanou činnost. Je nejvýš pravděpodobné, že by k žádnému zásahu v té době nedošlo, kdyby přednášková činnost prof. Machovce a dr. Tomina zůstala v přítmi naprosté nenápadnosti a uzavřeného soukromí.

Podepsáním a ratifikací Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech se náš stát zavázal respektovat ve smyslu uznávaného práva na sebeurčení, že náš národ (naše národy) mimo jiné svobodně určují a uskutečňují svůj kulturní vývoj (čl. 1, odst. 1). Zůstává beze všech pochybností, že součástí kulturního vývoje a vůbec kulturního života je způsob myšlení. Právo národa na svobodný kulturní život a jeho vývoj je v úzkém vztahu k právu každého jednotlivce na takový svobodný kulturní život. Nemůžeme mluvit o svobodném kulturním životě národa, jehož početní příslušníci na svobodný kulturní život právo nemají nebo je jim upíráno. A na druhé straně je právo na svobodný kulturní život podstatně omezováno a porušováno tam, kde chybí svoboda kulturně žít a vyvíjet se jakožto národ, tedy kde svoboda jednotlivců je omezena ve směru formování národního a národnostního společenství. V tom smyslu se náš stát zavázal k zárukám, že právo na svobodný kulturní život a jeho rozvoj se bude uvnitř společnosti uplatňovat a uskutečňovat „bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného myšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení“. Proti tomu se ovšem v naší společnosti i po ratifikaci uvedeného dokumentu, ještě i na prahu pátého roku od té doby, co vstoupil v platnost v naší republice, v mnoha směrech hřeší. Šance dětí rodičů, kteří se mohou vykázat tzv. společenskou angažovaností, tedy např. funkcemi nebo alespoň členstvím v komunistické straně nebo v některých společenských organizacích, jsou při přijímání na střední a zvláště vysoké školy mnohem vyšší než šance dětí, jejichž rodiče účast v takových organizacích odmítají, dávají přednost skutečné demokracii, nepřijímají oficiální marxistickou doktrínu, zůstávají např. křesťany apod. Byly dokumentovány četné případy, kdy učitelé přesvědčují rodiče, aby neposílali a vůbec nepřihlašovali své děti na náboženství, protože se pak děti nedostanou na studium. Atd.

Ale zůstaňme u práva na svobodný rozvoj způsobu myšlení jako součásti práva na svobodný kulturní vývoj vůbec, a to jak v případě jednotlivců, tak v případě celých skupina a vrstev národní společnosti. Podle Ústavy ČSSR jsou „veškerá výchova a všechno vyučování ... založeny na vědeckém světovém názoru a na těsném spojení školy se životem a prací lidu“ (čl. 24, odst. 3). Dále „veškerá kulturní politika v Československu, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování jsou vedeny v duchu vědeckého světového názoru, marxismu-leninismu, a v těsném spojení se životem a prací lidu“ (č. 16, odst. 1). Je zcela zřejmé, že tyto ústavní normy (i když tu vlastně nejde o normativní formulaci, nýbrž o pouhé konstatování, které je navíc v rozporu se skutečností, jak se toho ještě dotkneme) jsou v rozporu s ratifikovaným Mezinárodním paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech (a ostatně také s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech). Vzhledem k tomu, že ratifikací obou paktů se náš stát zavázal podniknout nezbytné kroky k postupnému dosažení plného uskutečnění práv uznaných v těchto paktech, „a to všemi vhodnými prostředky, včetně přijetí zákonodárných opatření“, musíme jako uvědomělí občané trvat na příslušných změnách

uvedených formulací v Ústavě ČSSR. Měl by o to pečovat mj. také neexistující, ale v Ústavě předpokládaný Ústavní soud ČSSR. Kdyby totiž býval byl skutečně existoval, pak by se býval musel vyjádřit k připravované ratifikaci obou Mezinárodních paktů, a byl by ji býval musel buď odmítnout jako ústavě odporující, anebo by musel ihned poukázat na nutnost změn v Ústavě. Dnes se občané ani společenské organizace nemohou odvolávat na žádné takové rozhodnutí Ústavního soudu a musejí očekávat, že se tohoto úkolu konečně podejme Nejvyšší soud ČSSR, jak to také předpokládá Ústava ČSSR v čl. 106a, § 4, odst. 3. Ovšem do té doby, než budou potřebné změny i formálně provedeny, platí, že starší zákony je nutno již nyní interpretovat podle zákonů novějších.

Pro změnu v citovaných formulacích mluví ještě jedna zcela věcná okolnost. Termín „vědecký světový názor“ je vnitřně rozporný, věcně pochybný a odborně nedržitelný. Je dokladem, že zamýšlená jednota veškeré výchovy a všeho vyučování nemá vůbec ideový charakter, ale že jde o pouhý ideologický nástroj k potlačování všeho kritického myšlení, ať je jakékoli povahy (tj. i když jde o kriticky myslícího marxistu). Vědy totiž nikdy k žádnému „světovému názoru“ nemohou dospět, protože žádná z nich nemá přístup ke světu vcelku. Jednotlivé odborné vědy si mezi sebe rozdělily svět na oblasti, spadající pod jejich kompetenci, jsou stěží schopny se dohodnout o hraničních oblastech, ale už vůbec nejsou schopny vypracovat nějaký „celkový názor na svět“. Je tedy snad možný nějaký „světový názor“, ale pak z podstatných důvodů nebude a nemůže nikdy být vědecký, anebo může jít o vědecký názor, ale pak to v žádném případě nemůže být názor na svět vcelku. Navíc víme, že vědecké názory na jednu a touž věc se navzájem někdy podstatně rozcházejí a že je teprve otázkou budoucnosti, který z rozdílných okamžitých „názorů“ (teorií, hypotéz atd.) se prokáže jako platný. Posléze víme ze zkušenosti, že právě v nejdůležitějších otázkách lidského života nás odborné vědy nechávají na rozpacích a na holičkách a nedovedou nám prakticky poradit; ba hůř, nedovedou prakticky poradit ani sobě a jsou ve skutečnosti bezmocné proti všeho druhu zneužití vědeckých výsledků. Výchova a vzdělání, založené striktně jen na vědě a na jejich všeobecně již uznaných výsledcích, by byl nutně fragmentární a podstatně nedostačující; zvláště však by nikdy nemohly být jednotné, neboť věda prodělává bouřlivý rozvoj, provázený střetáním různých názorů a koncepcí, překonávaných nejednou vítězstvím názoru docela nového a původně netušeného.

Nemůže jít tedy o jednotu výchovy a vzdělání, založenou na vědě (či přesněji na vědách, protože žádná „věda vůbec“ neexistuje, a názhledy různých vědeckých disciplín na jednu a touž skutečnost se od sebe leckdy pronikavě liší); přejdeme-li k druhému termínu, totiž k „marxismu-leninismu“, pak se nedostaneme k oné zamýšlené jednotě nikterak blíž. Už sám termín nám napovídá, že marxismů je víc, takže nezbyvá než blíže určit ten pravý jako „marxismus-leninismus“. Ale my přece velmi dobře víme, že z našich vysokých škol a vědeckých ústavů byli odstraňováni odborníci „marxisté-leninisté“, kteří se k tomuto směru nejenom subjektivně počítali a hlásili, ale kteří k němu podle všech znaků i skutečně náleželi. Jejich „marxismus-leninismus“ byl však prohlášen za falešný nikoli na základě odborné diskuse, pracující s věcnými argumenty a veřejně, nýbrž na základě rozhodnutí většinou odborně zcela nekompetentních lidí a z důvodů nepokrytě politických. Marxismus a leninismus představují docela určitá zaměření myšlenková, kulturní, sociální, politická atd.; posoudit, zda jde skutečně o navázání na Marxe a Lenina, které pokračuje v jejich cestě, anebo o navázání jen okrajové, které volí jiné cesty, může jen odborník a nikdy nějaký nahodilý člen

nějaké politické komise, ať stranické nebo jiné. Ale kdo tedy je povolán, aby rozhodl, který marxismus-leninismus je pravý a který se proto má stát základem jednotné výchovy a veškerého vzdělávání a vyučování? Politické instance a státní úřady tu jsou nutně nekompetentní, ať už chtějí do vědeckých sporů zasahovat iniciativně a ze spontánní svévole, anebo proto, že se staly doménou a nástrojem jedné skupiny nebo školy proti všem jiným.

Zásahy proti prof. Machovci nebo dr. Tominovi jsou proto z podstaty věci ilegální i v dosavadním smyslu citovaných partií Ústavy, neboť oba se považují za marxisty a hlásí se k marxismu, v případě prof. Machovce od války, v případě dr. Tomina od padesátých let (Tomina se stal marxistou ve vězení, kde se také seznámil s křesťanstvím). Nejméně povolána je pak zajisté Bezpečnost, jde-li o rozlišení, co je a co není pravý marxismus-leninismus.

Ale svoboda kulturního vývoje platí přece nejenom pro marxisty-leninovce, ale pro každého občana této země. I když jsem vykládal filosofii studentům theologie, kterým už po odchodu prof. Lochmana na Komenského fakultě nikdo pořádně nepřednášel, a tedy když jsem vykládal filosofii křesťansky orientovanou, nemělo se to stát předmětem policejního vyšetřování ani tehdy, dnes pak už vůbec ne. V záležitosti občanských práv a politických, kulturních atd. svobod zdaleka nejsou nejdůležitější formulace zákonů, ale praktické uplatňování práv a svobod v každodenním životě společnosti. Proto výdrž a vytrvalost dr. Tomina a jeho posluchačů vejde do dějin kulturního a společenského vývoje naší země: tato neveliká skupina v zápase o svou svobodu kulturního života bojovala vlastně zároveň za nás a o nás všechny. V současné chvíli jsme svědky toho, jak pracovníci Bezpečnosti znemožňují pokračování jejich činnosti tím, že každou schůzku rozeženou a řadu jejich účastníků odvedou buď k několikahodinovým výslechům, anebo je zadrží až na 48 hodin. Vtrhnou do bytu, kde se účastníci mají sejít nebo se již sešli, aniž by se vykázkali jakýmkoli úředním příkazem, staví na odiv své pohrdání zákony a prohlašují, že semináře znemožní teď i v budoucnosti. Přesto se kroužek schází vždy znovu, a vždy znovu dochází k zásahům Bezpečnosti.

Myslím, že všichni uvědomějí občané by si měli uvědomit, že to vůbec není útok na práva jen několika mladých lidí a několika přednášejících, nýbrž na celou společnost a na všechny, kdo si váží práva národa, jednotlivců a skupin jednotlivců svobodně určovat a uskutečňovat svůj kulturní život a jeho vývoj. Zkušenosti ukázaly, že ústní nebo písemné protesty, adresované odpovědným činitelům a institucím, zůstávají bez jakékoli jiné než policejní odezvy; a to znamená jen nové a nové represe. Nezbyvá než ukázat, jaký je náš žebříček hodnot a preferencí: vážíme si víc svých nezadatelných práv a základních svobod, než se bojíme nepříjemností, které nám mohou způsobit příslušníci Bezpečnosti, porušující naše vlastní zákony? Zvítězí náš smysl pro odpovědnost za druhé a pro solidaritu s nezákonně utlačovanými a stíhanými nad strachem před tím, že se sami staneme předmětem represí? Budeme nadále pasivně přihlížet tomu, jak několik lidí bojuje i o naši svobodu, o náš svobodný kulturní vývoj, anebo se jim postavíme po bok?

Tím, že náš stát, tj. naše vláda, Federální shromáždění i prezident republiky na sebe vzali závazky, vyplývající z obou Mezinárodních paktů, je zavázán i každý československý občan mít ustavičně na zřeteli, že i každý „jednotlivec, mající povinnosti k druhým a ke společenství, ke kterému přísluší, je povinen usilovat o rozvíjení a dodržování práv uznaných v tomto Paktu“ (Mezinárodní pakt o hospodář., sociál. a kulturních právech, preambule). K tomu ho vede ostatně i článek 34 Ústavy ČSSR, podle něhož „občané jsou povinni zachovávat ústavu i

ostatní zákony a dbát ve všem svém konání zájmů socialistického státu a společnosti pracujících“; oba Mezinárodní pakty se staly před třemi roky součástí našeho právního řádu.

Proto jsem se rozhodl, že od pondělka 14. dubna 1980 zahájím ve svém bytě sérii přednášek z oboru filosofie pro ty, kteří budou mít zájem o způsob myšlení, odlišný od oficiálně propagovaného a společenskými prostředky imputovaného a oktrojovaného celému procesu výchovy, vyučování a vzdělávání. Bude to opět jenom malá enkláva svobodného myšlení a tím i svobodného života společnosti, které se státní orgány vymkly z její moci a svírají ji nyní (jako ostatně v různé míře na celém světě) proti její vůli. Bude-li však takových enkláv více a budou-li růst, stanou se důležitým nástrojem osvobození společnosti z pout jejího vlastního produktu, státu, který se jí však odcizil. Jedním z prvních požadavků postupného osvobození společnosti bude cílevědomě prosazovaná odluka kulturního života od státu a skončení s každou mocenskou a byrokratickou reglementací kultury. Jedním z nejvýraznějších nástrojů zápasu o osvobození kultury je rozšíření kritického, neideologického myšlení do nejšířších vrstev společnosti. Pro tento veliký úkol zůstává nepostradatelnou úloha kritické, moderní a poučené filosofie; je to úloha, v níž filosofie nemůže být nahrazena ani zastoupena žádnou jinou disciplínou, a už vůbec žádnou institucí. Pro filosofii je však nesmírně důležité porozumění ze strany umělců, vědců, techniků, ale také věřících a vůbec všech občanů a příslušníků společnosti.

Naše začátky v těchto letech jsou skrovné, ale naše cíle jsou veliké. Obhajováním a uplatňováním svých práv nesledujeme jen zájem svůj, ale zájem celé kultury a celého života společnosti.

Tvůj

Ladislav Hejdánek